

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Společná zemědělská politika EU a její slabiny

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

Autorka: Bc. Markéta Nováková

2015

Konzultant: JUDr. Ing. Zdeněk Hraba, Ph.D.

VIII. ročník

estné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do VIII. ročníku Studentské vědecké a odborné společnosti (SVO) vypracovala samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla předložena do předchozích ročníků SVO či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK, včetně užití třetími osobami.

V dne

.....

Obsah

Anotace.....	4
Annotation.....	4
Úvod	5
Cíle	5
Popis politiky.....	6
Nástroje	7
Slabiny společné zemědělské politiky	9
Efektivnost	9
Politika EU	12
Kritika mezinárodních organizací	15
Kritika rozvojových zemí.....	17
Závěr	20
Prameny a zdroje	21

Anotace

Práce analyzuje společnou zemědělskou politiku Evropské unie a její slabiny z pohledu různých aktérů. Během posledních let pod vlivem silné kritiky prošla zemědělská politika velkými změnami, které ji více přiblížily běžnému fungování trhu. Přesto některé již dříve kritizované nedostatky politiky nezmizely. V první části práce stručně vysvětlují, jak samotná politika vznikla, jaké jsou její cíle a nástroje. Současně uspořádání analyzuje z hlediska efektivnosti, politiky, z vnějšího pohledu Světové obchodní organizace a rozvojových zemí.

Annotation

The paper analyses Common Agricultural Policy of the European Union and weaknesses of this policy from the point of view of different entities. Due to its strong critique the policy went through essential changes in recent years making it closer to normal functioning of the market. Regardless of these changes some criticized deficiencies of the policy remain. In the first part of the paper the history of the policy, its aims and tools are briefly explained. I analyse current system from the efficiency and political standpoint, from external point of view of the World Trade Organization and of developing countries.

Úvod

Stává se jen podívat do společného rozpočtu Evropské unie, aby člověk pochopil, že a kolik má běžný Evropan pocit, že není potřeba se o zemědělství zajímat, protože jeho chod je v zásadě bezproblémový, Evropské instituce zaujímají jiný názor. V současnosti představují výdaje na zemědělství více než 40 % ročního rozpočtu EU¹. Důležitost této politiky podtrhává i fakt, že „přibližně polovina půdy v EU je obhospodávána.“² Jsme tedy téměř stále obklopeni výsledky a často i rznými nepředpokládanými konsekvencemi této politiky.

Společná zemědělská politika (dále „SZP“) se zrodila z poválečné touhy po potravinové soběstačnosti v souvislosti se zkušeností z druhé světové války, kdy v některých částech západní Evropy byl nedostatek potravin. Současná koncepce této politiky je i odrazem konceptu welfare state, tedy státu blahobytu, kde díky sociálním opatřením nehrozí ani těm nejchudším hlad a existenci ohrožení. Obyvatelstvo pracující v zemědělském sektoru patří vždy k osobám ohroženým bez jejich viny nízkými příjmy. Politika EU jako produkt myšlenky welfare state je určitým korektivním sociálním opatřením, které má za cíl zajistit „odpovídající životní úroveň zemědělského obyvatelstva, a to zejména zvýšením individuálních příjmů osob zaměstnaných v zemědělství.“³

Cíle

Zemědělství patří mezi kompetence sdílené mezi členskými státy a EU. Právní základ vychází z hlavy třetí, článků 38-42 Smlouvy o fungování Evropské unie (dále „SFEU“). Cíle společné zemědělské politiky jsou především stanoveny v článku 39 SFEU.

„Cílem společné zemědělské politiky je:

- a) zvýšit produktivitu zemědělství podporou technického pokroku a zajištěním racionálního rozvoje zemědělské výroby a optimálního využití výrobních inittel , zejména pracovní síly;
- b) zajistit tak odpovídající životní úroveň zemědělského obyvatelstva, a to zejména zvýšením individuálních příjmů osob zaměstnaných v zemědělství;
- c) stabilizovat trhy;
- d) zajistit plynulé zásobování;

¹ Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [on line 7. 4 2015], 146.

² Společná zemědělská politika: Partnerství mezi Evropou a zemědělci, <<http://europa.eu>> [on line 7. 4. 2015], 8.

³ Smlouva o fungování Evropské unie, Hlava III, Zemědělství a rybolov, čl. 39 odst. 1 b.

e) zajistit spotřebitelům dodávky za rozumné ceny.“⁴

Oprávněných zájmů chrání ve skutečnosti SZP podstatně více, zároveň nejsou vyjádřené pouze v evropských smlouvách. Cíle se často vzájemně vylučují, například snaha o modernizaci a zefektivnění zemědělské výroby není plně slučitelná se snahou zachovat rodinný charakter farem.

Dalšími cíli sloužícími zájmům zemědělců a venkova jsou snaha o regionální a sociální kohezi, rozvoj venkova, „zlepšení sociálních a ekonomických podmínek osob pracujících v zemědělství“⁵. Společná zemědělská politika chrání také práva spotřebitelů stanovením a kontrolami standardů kvality potravin, především s ohledem na jejich zdravotní nezávadnost. Neméně důležitým cílem je dosažení větší ekonomické efektivity a konkurenceschopnosti.

Čím dál větší faktor na utváření politiky mají i environmentální ohledy. Ve zkratce, úkolem zemědělců podle SZP není pouze „vyrobět potraviny“, ale i „obhospodávat krajinu“.⁶

Popis politiky

SZP byla „první a po mnoho let jedinou plně integrovanou politikou“⁷ vytvořenou již v roce 1962, už tehdy s vlastní zúčtovací jednotkou.⁸ Byla tak určitým předobrazem, kam se bude Evropské hospodářské společenství vyvíjet dál – ke společnému trhu a měně. Šlo tehdy o kompromis mezi zájmy Německa a Francie, kdy si Francie chtěla zajistit přístup na německý trh pro své zemědělské výrobky, zatímco Německo chtělo to samé pro své průmyslové výrobky. Každý stát v rámci Společenství měl vlastní intervenční politiku. Na které státy dotovaly zemědělství šlo dle něj než jiné. Pokud měla být naplněna základní myšlenka volného pohybu zboží mezi zeměmi Evropského hospodářského společenství, muselo dojít k synchronizaci intervenčních politik. Společná politika byla zavedena proto, že samotné státy by nebyly ochotné jednostranně přistupovat k omezením tržních intervencí, pokud by neměly jistotu, že stejné kroky podniknou i ostatní státy v rámci celní unie.

Společná zemědělská politika je chápána jako korektivní tržní opatření⁹, které „chrání producenty proti tržním silám.“¹⁰ Trh s výrobky je náchylný ke kolísání z mnoha důvodů (počasí, sezónní výkyvy v nabídce a poptávce atd.) proto, aby se předešlo nedostatku,

⁴ Smlouva o fungování Evropské unie, Hlava III, Zemědělství a rybolov, čl. 39.

⁵ Příklad M. N.; McMAHON, J., A. *Law of the Common Agricultural Policy*. Harlow: Longman, 2000, 120.

⁶ Společná zemědělská politika: Partnerství mezi Evropou a zemědělci, <<http://europa.eu>> [online 7. 4. 2015], 8.

⁷ Společná zemědělská politika - Příběh pokračuje, Evropská komise, 50 let společné zemědělské politiky, <<http://europa.eu>> [online 7. 4. 2015], 5.

⁸ Společná zemědělská politika - Příběh pokračuje, Evropská komise, 50 let společné zemědělské politiky, <<http://europa.eu>> [online 7. 4. 2015], 5.

⁹ BOMBERG, E., PETERSON J., CORBETT R. *The European Union How does it work?* Oxford: Oxford University Press, 2012, 117.

¹⁰ Příklad M. N.; BOMBERG, E., PETERSON J., CORBETT R. *The European Union How does it work?* Oxford: Oxford University Press, 2012, 117.

výkyv m cen a zajistila se potravinová bezpečnost, trh musí být regulovaný a obsahovat stabilizační mechanismy.

Evropský trh zemědělských produktů¹¹ je organizován pomocí společné organizace zemědělských trhů, která funguje ve formě společných pravidel hospodářské soutěže, povinné koordinace vnitrostátních systémů organizace trhu nebo evropské organizace trhu.¹² Společná organizace je rozdělena podle odlišných trhů s produkty, například s vínem, cukrem, hovězím masem atd.¹³

Většina rozhodnutí týkající se politiky je vytvořena na unijní úrovni¹⁴ a z velké části je také hrazena z unijního rozpočtu. Při provádění této politiky musejí být dodrženy ostatní zásady evropského práva jako volný pohyb zboží, zákaz protisoutěžního chování, zákaz vnitřních celů i srovnatelných omezení v rámci obchodu mezi členskými státy. Základními principy SZP jsou „společné jednotné ceny, společné financování a komunitární preference.“¹⁵

Samotná politika je rozdělena na dva pilíře, které mají odlišná vnitřní pravidla. Pilíř pro řízení podpor disponuje větším objemem prostředků. Z druhého pilíře putují prostředky na rozvoj venkova a na rozdíl od prvního pilíře, Unie vyžaduje pro vydávání těchto prostředků spolufinancování členské země, kam podpora směřuje.¹⁶

Nástroje

Každá společná organizace je podřízena odlišným pravidlům odpovídajícím specifickým daným produktům. Tato specifická pravidla odpovídají i nástrojům, které jsou k regulaci a udržování stability na daném trhu používány a podle potřeby měněny.

Reforma v roce 1992 přinesla odklon od podpory cen, které silně pokřivovaly trh, k pro řízeným podporám, které dnes tvoří většinu výdajů.¹⁷ Mezi lety 2003-2005 se ve velkém měřítku odešlo od podpor vázaných na produkci k podporám nevázaným na produkci, ale například na plochu nebo počet zemědělských zvířat.¹⁸ Pro řízené podpory jsou mnohem předvídatelnější, což plně vyhovuje charakteru evropského rozpočtu, který oficiálně nesmí jít do deficitu. Při iznání

¹¹ *Zemědělskými produkty* se podle článku 38 SFEU rozumí „produkty rostlinné a živočišné výroby a rybolovu, jakož i výrobky po prvotním zpracování, které mají s těmito produkty přímou souvislost.“

¹² Smlouva o fungování Evropské unie, Hlava III, Zemědělství a rybolov, čl. 40.

¹³ Společná organizace nebyla založena z těchto důležitých trhů na trhu s bramborami, jehnědím masem, banány, alkoholem a hormony. Například vlna, dřevěná nebo bavlna byly vyloučeny. McMAHON, J., A. *Law of the Common Agricultural Policy*. Harlow: Longman, 2000, 4, 31.

¹⁴ KOESTER, U. *Common Agricultural Policy*. Princeton: Princeton University Press, 2009, 184.

¹⁵ Příklad M. N.; McMAHON, J., A. *Law of the Common Agricultural Policy*. Harlow: Longman, 2000, 41.

¹⁶ BUREAU, J., C. Where Is the Common Agricultural Policy Heading?, *The Common Agricultural Policy After 2013*. *Intereconomics*, 2012, 316.

¹⁷ TANGERMANN, S. CAP Reform and the Future of Direct Payments, *The Common Agricultural Policy After 2013*. *Intereconomics*, 2012, 321.

¹⁸ Společná zemědělská politika - Příběh pokračuje, Evropská komise, 50 let společné zemědělské politiky, <<http://europa.eu>> [online 7. 4. 2015], 9.

podpory je závislé na „splnění podmínek týkajících se životního prostředí, dobrých životních a zdravotních podmínek zvířat a nezávadnosti potravin.“¹⁹ Písemné podpory na hektar mají se stoupající velikostí farmy degresivní charakter se stropem platby, kdy dále už prostředí poskytovány nejsou.²⁰

Od užívání produkčních kvót se postupně ustupuje (záleží na druhu organizace). Pravidla pro řízení rizik jsou v souladu stanovena tak, aby se nepoužívaly zbytečně a ve velkém množství.²¹ Unie propaguje spíše „vytvoření vzájemných fondů pojištění“, které reagují „na tržní nestabilitu nebo rychlý pokles cen.“²² Produkční kvóty mají svůj význam především v době, kdy bylo akutně nutné omezit nadprodukcí.

Nyní jen ve zkratce představím další nástroje SZP. Pro omezení dovozu zemědělských výrobků do EU slouží především společný celní sazebník, tarify a kvóty. Svůj nezanedbatelný význam mají podpory soukromých skladů, které v případě přebytek zabraňují propadu cen.²³ Na podporu exportu byly dříve poskytovány vývozní náhrady. Po silné kritice ze strany rozvojových zemí a Světové obchodní organizace je Evropská unie zaslala podobně od roku 2000 postupně snižovat a dnes už nejsou poskytovány.²⁴ Další tržní opatření a intervence zůstávají zachovány jen jako záchranná síť pro případ krize.²⁵

¹⁹ Plnění podmínek může být v některých textech nazýváno jako cross-compliance. Příklad M. N.; LOVEC, M., ERJAVEC, E. The Common Agricultural Policy Health Check: time to check the health of the theory of the reform? *Journal of International Relations and Development*, .1, 2013, 117.

²⁰ TANGERMANN, S. CAP Reform and the Future of Direct Payments, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 323.

²¹ BUREAU, J., C. Where Is the Common Agricultural Policy Heading?, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 320.

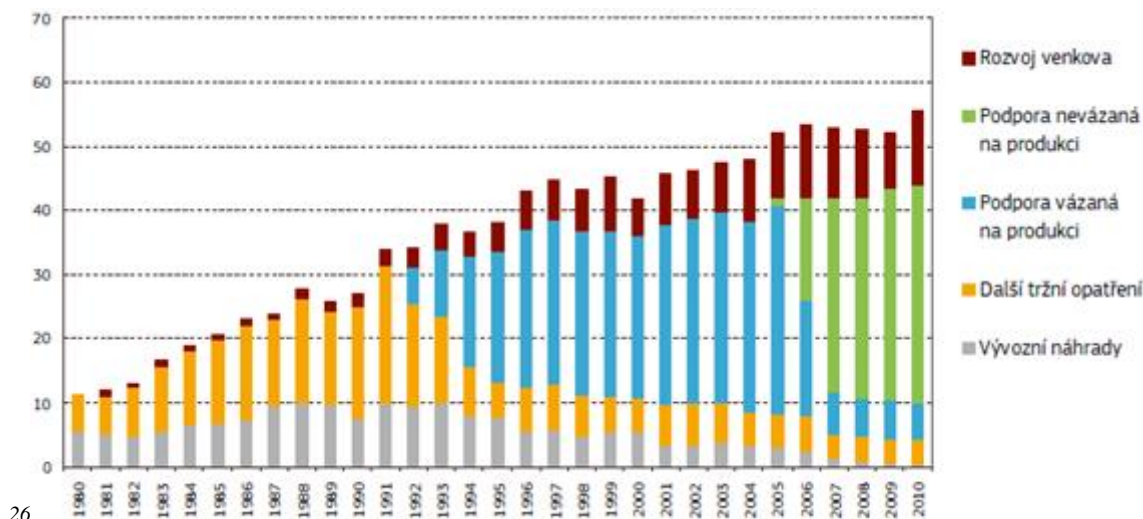
²² Společná zemědělská politika: Partnerství mezi Evropou a zemědělci, <<http://europa.eu>> [online 7. 4. 2015], 12.

²³ BUREAU, J., C. Where Is the Common Agricultural Policy Heading?, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 320.

²⁴ Společná zemědělská politika - Příběh pokračuje, Evropská komise, 50 let společné zemědělské politiky, <<http://europa.eu>> [online 7. 4. 2015], 9.

²⁵ LOVEC, M., ERJAVEC, E. The Common Agricultural Policy Health Check: time to check the health of the theory of the reform? *Journal of International Relations and Development*, .1, 2013, 129.

Vývoj výdajů na SZP (1980-2010) v miliardách eur

26

Slabiny společné zemědělské politiky

Vzhledem k rozsahu a složitosti tématu jsem tuto práci rozdělila na analýzu slabiny z hlediska zevnitř unie a z vnějšku. V první části práce se budu zabývat problémy v obecné rovině, tedy z hlediska ekonomie a vnitřní politiky EU. Druhou částí práce je hodnocení slabiny z vnějšku, ze strany rozvojových států a mezinárodních organizací, především Světové obchodní organizace.

Efektivnost

Společná zemědělská politika je z mnoha stran kritizována za přispívání k nadprodukcí a s tím spojeným plýtváním. Nicméně tyto problémy by se pravděpodobně objevily i bez SZP, protože členské státy by podporovaly své zemědělce a absence regulací a kooperace by pravděpodobně vytvářela ještě horší situaci.

Kdyby byla nadprodukce potravin výsledkem toho, že evropské zemědělství je výrazně produktivnější a konkurenceschopnější, bylo by vše v pořádku. Tak to ale bohužel není. Současný stav byl docílen subvencováním zemědělství z peněz daňových poplatníků, kteří sice mají zajištěnou potravinovou bezpečnost a nezávadnost potravin, ale za potraviny platí vyšší ceny než na světových trzích. Peníze z rozpočtu EU by podle kritiků SZP mohly být využity jinak a lépe. Podpora vede také k neefektivnímu využívání zdrojů, ke kterému by bez podpory nedocházelo, protože trh by vytlačil soutěžitele na ty dostatečně efektivní a ostatní.

SZP je obhajována sociálními důvody a obecným konstatováním, že průměrná příjmy osob zaměstnaných v zemědělství je na úrovni 40 % „průměrné mzdy v celém hospodářství“

²⁶ Ceny v tabulce jsou na úrovni roku 2012; Společná zemědělská politika - Příběh pokračuje, Evropská komise, 50 let společné zemědělské politiky, <<http://europa.eu>>[online 7. 4. 2015], 9.

v ekvivalentu plného úvazku.²⁷ Pokud by ale úelem podpor byl boj s chudobou lidí zaměstnaných v tomto sektoru, žádaly by se od žadatelů o podporu dokumenty dosvědující nízký příjem domácnosti a nedostatek aktiv, tak jako v sociální politice. Samozřejmě i n které sociální dávky jsou tzv. netestované, tedy nejsou přidělovány po vykázání nízkých příjmů. V případě zemědělství ale podpory evidentně často směřují k těm, kteří je nepotřebují. Podle údajů Komise, „20 % farmářů v EU dostává 80 % přímých podpor.“²⁸ „Benefičienti podpor příjmů jsou v průměru bohatší, než ti, kdo na ně doplácí.“²⁹ „Nkte i z nejvšších beneficiů podpor ani nejsou zemědělci, ale potravinářské společnosti a velcí vlastníci půdy.“³⁰ Samozřejmě i velcí zemědělci potřebují podporu na rozvoj svých farem, ale tyto podpory mohou být poskytovány transparentně a prokazatelně v prospěch zemědělství, například v podobě příspěvků na investice.

Proti systému přímých podpor mluví i údaje, že podpory se více než v polovině případů nedostanou k těm, kdo ve skutečnosti v zemědělství pracují, protože více než polovina půdy je obdávána nájemníky a platby směřují vlastníkům půdy.³¹ V České republice a na Slovensku je z historických důvodů množství pronajímané obdávané půdy rekordní i ve srovnání se zbytkem Unie.

Procento zemědělské půdy, které je v pronájmu podle jednotlivých zemí EU

Share of rented land	Member state
15-30%	Ireland (16.5%); Poland (27.5%); Denmark (28.3%)
30-45%	Austria (31%); Slovenia (31.8%); Portugal (31.8%); Spain (33.6%); Finland (34.8%); Italy (36.8%); the Netherlands (40.3%); Romania (41.5%); the UK (42.6%); Greece (43%); Latvia (44.6%)
45-60%	Luxembourg (50.7%); EU (52.5%); Sweden (53.4%); Estonia (59.6%)
60-75%	Lithuania (60.1%); Cyprus (64%); Hungary (67.2%); Germany (70.5%); Belgium (74.1%)
75-90%	Malta (81.2%); France (84.5%); Czech Republic (87.9%); Bulgaria (69%)
above 90%	Slovakia (96.3%)

²⁷ Společná zemědělská politika: Partnerství mezi Evropou a zemědělci, <<http://europa.eu>> [on line 7. 4. 2015], 6.

²⁸ Příklad M. N.; KOESTER, U. The CAP in Disarray: EU Commission Proposes Basic Direct Payments to EU Farmers. *Intereconomics*, 2012, 173.

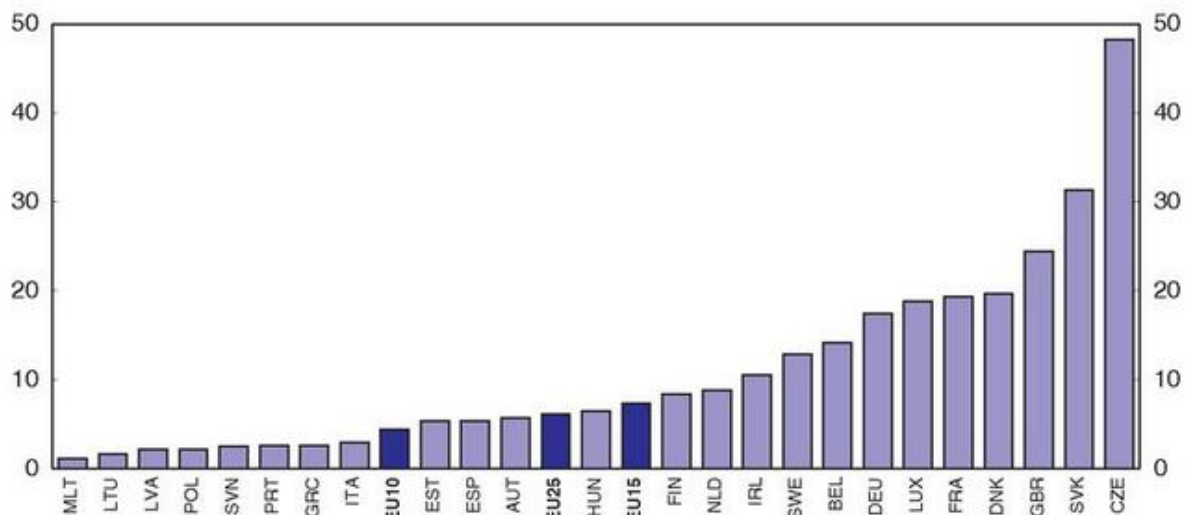
²⁹ Příklad M. N.; BUREAU, J., C. Where Is the Common Agricultural Policy Heading?, The Common Agricultural Policy After 2013. *Intereconomics*, 2012, 319.

³⁰ Příklad M. N.; LOVEC, M., ERJAVEC, E. The Common Agricultural Policy Health Check: time to check the health of the theory of the reform? *Journal of International Relations and Development*, 1, 2013, 128.

³¹ TANGERMANN, S. CAP Reform and the Future of Direct Payments, The Common Agricultural Policy After 2013. *Intereconomics*, 2012, 325.

³² KOESTER, U. The CAP in Disarray: EU Commission Proposes Basic Direct Payments to EU Farmers. *Intereconomics*, 2012, 174.

Průměrná podpora na beneficianta (v tisících eur na beneficienty platby)³³

Doposud „nedošlo k žádnému vážnějšímu pokusu vyřídit množství peněz, které by bylo potřeba ke kompenzaci pozitivních externalit, ze kterých těží ve stejnou měrou a množství peněz, které by bylo potřeba k naplnění cíle zvýšení příjmů v zemědělství.“³⁴ Zastánci přímých podpor oddělených od produkce zdrazují jejich větší navázání na trh umožňující zemědělcům zaznamenat a okamžitě reagovat na pohyby na trhu a ve srovnání s ostatními možnostmi podpory relativní administrativní nenáročnost.³⁵

Bez ohledu na to, zda konkrétní zemědělcům peníze potěbuje, jsou vypláceny v globálně ohromné částce, aby se vytvořilo určitě zdání, že problémy nerovnosti mezi městy a venkovem jsou vyřešeny. Na podpory příjmů šlo např. v roce 2012 více než 70 % z rozpočtu na zemědělství na tento rok, tedy více než 40 miliard eur, což odpovídá téměř celému rozpočtu.³⁶ V zemědělství je zaměstnáno „přibližně 14 milionů lidí a další 4 miliony osob pracují v potravinářském odvětví. Zemědělské a potravinářské odvětví dohromady poskytuje 7 % všech pracovních míst a vytváří 6 % evropského hrubého domácího produktu.“³⁷

Současný systém podpor příjmů byl reformou v roce 1992 zaveden jako provizorium, které mělo zemědělcům kompenzovat výpadky příjmů způsobené koncem podpory trhu, dokud nedojde k přizpůsobení se změnám ze strany producentů.³⁸ Po více než dvaceti letech od reformy se už podpory příjmů nedají ospravedlnit jako přechodné řešení určené

³³ Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [on line 7. 4 2015], 150.

³⁴ Příklad M. N.; Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [on line 7. 4 2015], 153.

³⁵ Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [on line 7. 4 2015], 151.

³⁶ TANGERMANN, S. CAP Reform and the Future of Direct Payments, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 322.

³⁷ Společná zemědělská politika: Partnerství mezi Evropou a zemědělci, <<http://europa.eu>> [on line 7. 4. 2015], 1.

³⁸ KOESTER, U. The CAP in Disarray: EU Commission Proposes Basic Direct Payments to EU Farmers. *Intereconomics*, 2012, 170.

k usnadnění konce podpory trhu. Komise tedy hledala nové ospravedlnění podpor, z části se nyní zaměřuje na obranu proti klimatickým a environmentálním změnám.³⁹ Toto pojetí je značně kritizováno, protože systém přímých podpor podle nevládních organizací zabývajících se ekologií škodí životnímu prostředí a snaha Komise zavádět další tzv. greening, tedy čím dál více prvků zajišťujících udržitelnost zemědělství a zachování biodiverzity, tento fakt nezmenší.⁴⁰

Ačkoli snaha o změnu charakteru evropského zemědělství je nutná pro jeho dlouhodobou udržitelnost (ohrožení degradací půdy, vodní management), otázkou zůstává, jak velký efekt mají ekonomické stimuly. Například k rotaci pěstovaných produktů zemědělci přistupují i bez ekonomických stimulů z důvodů ochrany půdy. K vytvoření trvalé pastvy přistupují spíše z důvodu, že pozemek se kvůli charakteru krajiny i nízké výnosnosti půdy.⁴¹ Finanční podpory trvalým pastvám, jsou spíše dalším podpůrným důvodem, pro už existující nápad provést. Kritici namítají, že tzv. greening SZP a snaha o zlepšení podmínek chovu zvířat naruší konkurenceschopnost a sníží množství produkce evropského zemědělství. Pokud bude chtít EU podmínky plateb z hlediska ochrany ŽP ještě zpřísňovat, bude také čelit vysokým nákladům na kontrolování dodržování těchto podmínek.

Politika EU

Ačkoli jsou výsledky SZP často kontroverzní, její dopady na životní prostředí a sociální podmínky v Evropě jsou v mnohém příznivé. Proto nepřekvapí rigidita zemědělské politiky, pokud opatrnost chápeme i jako snahu zachovat benefity SZP.

Pro představení v následujících odstavcích zmíním některé z nejvýznamnějších výhod, které a už údajně nebo skutečně plynou ze SZP. Jedním z vedlejších efektů SZP je, že potraviny jsou v Evropě o něco dražší než ve zbytku světa.⁴² Přesto jsou ceny stanoveny tak, aby potraviny byly dosažitelné pro každého. „Průměrná rodina dnes utrácí za potraviny 15 % příjmu, před pěti lety to bylo 30 %.“⁴³ Zároveň je zajištěna potravinová bezpečnost a zdravotní nezávadnost potravin.

³⁹ TANGERMANN, S. CAP Reform and the Future of Direct Payments, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 324.

⁴⁰ BUREAU, J., C. Where Is the Common Agricultural Policy Heading?, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 318.

⁴¹ TANGERMANN, S. CAP Reform and the Future of Direct Payments, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 324.

⁴² McMAHON, J., A. *Law of the Common Agricultural Policy*. Harlow: Longman, 2000, 63.

⁴³ Společná zemědělská politika - Příběh pokračuje, Evropská komise, 50 let společné zemědělské politiky <<http://europa.eu>> [online 7. 4. 2015], 8.

Nezanedbatelné jsou i příspěvky SZP k ochraně životního prostředí. Prémie za pozastavení aktivity jsou nabízeny v citlivých oblastech, které požívají zvýšené ochrany.⁴⁴ EU také „pomáhá s výpadkem příjmů, když se farmář rozhodne zanechat zemědělské činnosti a změnit pole na les.“⁴⁵ Obecně cílem je „oprotit se od trendu extenzifikace zemědělské činnosti, k efektivní produkci s celkovou redukcí produkce.“⁴⁶

Jedním z cílů SZP je zabránit vyhlazení venkova a tím zachovávat evropské tradiční hodnoty. Pokračování podpory venkova má setrvačnost i proto, aby nebyla narušená jistota obyvatel. Unie štedře udržuje na venkov příjmy lidí na takové úrovni, aby se jim vyplatilo zůstat. Pokud by ze dne na den Unie změnila svou politiku, provedené investice by se začaly zdát zbytečné a ceny nemovitostí by prudce klesly. Proto bylo po změně od podpor cen potravin přejít k jinému systému přírodních podpor, které mají za úkol kompenzovat výpadek příjmů.⁴⁷

Celková malá pružnost systému však nestojí jen na snaze zachovat benefity systému, ale i na nevýhodách systému zakódovaných v politických procesech samotných. Legislativu a obecně „pravidla pro zemědělskou politiku Unie nepřipravuje COREPER (Committee of Permanent Representatives), tak jako v případě většiny evropských politik, ale Special Committee for Agriculture, který se skládá z odborníků z členských zemí.“⁴⁸ Tím, že již na úrovni pod ministry, kteří jednájí na Radě EU, se scházejí lidé spojení s domácí politikou a ne odborníci z Bruselu, na SZP mají v též vliv postoje členských států než na jiné sdílené politiky. Nezanedbatelný vliv na SZP má i zemědělská lobby. Zemědělci v rámci Unie, především ve Francii a Německu⁴⁹, mají politicky v též vliv než by odpovídal jejich podíl a významu zemědělského sektoru při tvorbě HDP země.

Oblast SZP je žárlivě střežena členskými státy, které mají strach z toho, že by mohly získat méně peněz z EU než jejich konkurence v jiném členském státě. Pokud by skutečně mohlo dojít k velké změně v rámci politiky tak, jak se po mnoho desetiletí uvažuje, primárně by byla snaha zaměřena na prudké omezování produkce. V Unii by probíhal nevídaný boj o rozdělení benefitů snižování produkce a nutně by se pak našly země, které by se cítily ukřivděné, že byly nuceny ustoupit více než ostatní a že rozdělení benefitů je neproporční.

Ožehavým tématem je SZP i při jednáních o rozpočtu EU. Vnitřní debaty spojené s tím, kolik by se na SZP mohlo vydávat eur z evropského rozpočtu a jak by tyto peníze měly být

⁴⁴ McMAHON, J., A. *Law of the Common Agricultural Policy*. Harlow: Longman, 2000, 124.

⁴⁵ Příklad M. N.; McMAHON, J., A. *Law of the Common Agricultural Policy*. Harlow: Longman, 2000, 133.

⁴⁶ Příklad M. N.; McMAHON, J., A. *Law of the Common Agricultural Policy*. Harlow: Longman, 2000, 124.

⁴⁷ TANGERMANN, S. CAP Reform and the Future of Direct Payments, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 322.

⁴⁸ Příklad M. N.; McMAHON, J., A. *Law of the Common Agricultural Policy*. Harlow: Longman, 2000, 39.

⁴⁹ PATTERSON, L., A. Agricultural Policy reform in the European Community: a three-level game analysis. *International Organization*, 1997, . 51, 143.

rozdíleny, bývají tradičně boulivé. Velmi diskutovaným tématem je i nerovnost mezi novými členskými státy a starými, kdy nové státy obviňují vlády starých z toho, že se pokoušejí zničit zemědělství v nových členských státech a zbavují se tak konkurence. Tímto problémem se Komise intenzivně zabývá, v plánu je postupně snižovat rozdíly mezi zeměmi.⁵⁰ Stížnosti nových členských států jsou v mnohém oprávněné, například „v Nizozemsku je průměrná platba na hektar více než 400 euro, zatímco v Lotyšsku přibližně 150 eur na hektar“.⁵¹ Během přístupových jednání v letech 1998-2002 nepanovala shoda na tom, zda by zemědělcům z nových členských států měla být přiznána práva získávat přímé podpory ze systému.⁵² Nakonec bylo dosaženo kompromisu, díky kterému mohli i zemědělcům z nových členských států na podpory dosáhnout, ale „přímé podpory pro ně nemají být v plné výši dostupné až od roku 2006.“⁵³ Staré členské státy se obávaly nekontrolovatelného skokového nárůstu nákladů, nejen kvůli velkému množství obyvatel pracujících v zemědělství v nových členských státech, ale i kvůli relativní nevyspělosti místního zemědělství.

Předmětem kritiky je i „přebujelá byrokracie“ spojená s přidělováním a administrací podpor. Pro malé zemědělce se plánuje v rámci nového rozpočtového období omezení byrokracie a snížení administrativní náročnosti vytvořením paušální kategorie podpor, kdy se bude vyplácet „podpora 500 až 1000 eur na zemědělský podnik za rok.“⁵⁴ Pokud Unie ale skutečně bude chtít jít cestou cross-compliance, tedy cestou přísnějších kontrol, zda zemědělci plní podmínky přidělení dotací, byrokracie zákonitě v budoucnu přibude.

⁵⁰ Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [on line 7. 4 2015], 150-151.

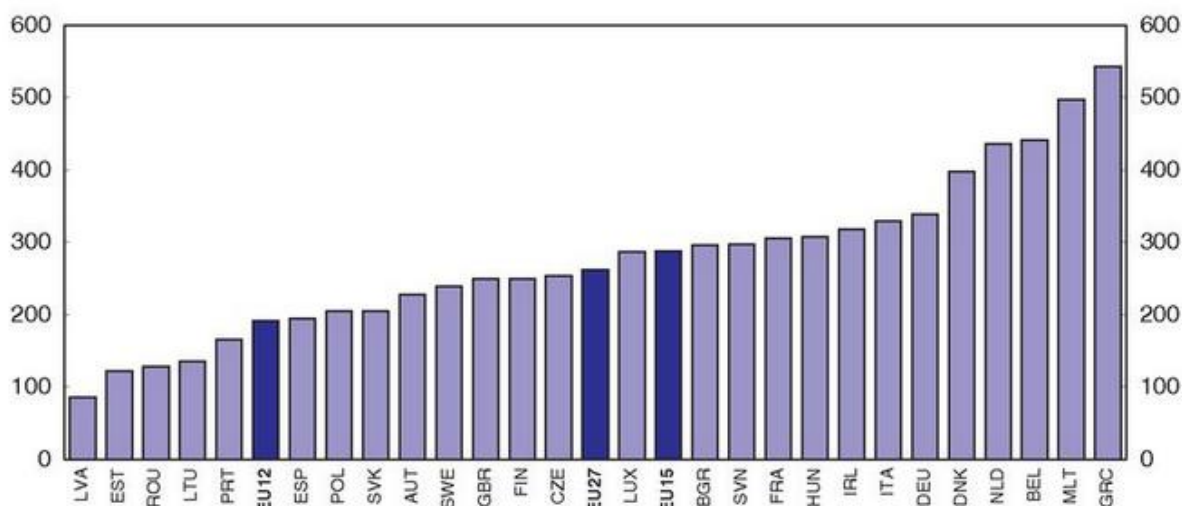
⁵¹ Přímé podpory mohou být založeny na kompenzačním (historickém) principu a v nových členských státech referenční chyby data na její vyřízení. Proto se používají jiné referenční údaje, ale na základě nich vyplácené podpory nebývají tak vysoké. TANGERMANN, S. CAP Reform and the Future of Direct Payments, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 323.

⁵² Příklad M. N.; LOVEC, M., ERJAVEC, E. The Common Agricultural Policy Health Check: time to check the health of the theory of the reform? *Journal of International Relations and Development*, . 1, 2013, 123.

⁵³ Příklad M. N.; LOVEC, M., ERJAVEC, E. The Common Agricultural Policy Health Check: time to check the health of the theory of the reform? *Journal of International Relations and Development*, . 1, 2013, 123.

⁵⁴ Společná zemědělská politika - Příběh pokračuje, Evropská komise, 50 let společné zemědělské politiky, <<http://europa.eu>> [on line 7. 4. 2015], 19.

Průměrná podpora na hektar pěstovaných obilovin (v eurech na hektar)⁵⁵

Kritika mezinárodních organizací

Akolik existuje mnoho mezinárodních organizací, které vznášejí velmi relevantní argumenty na podporu i proti SZP⁵⁶, s ohledem na rozsah práce se zaměřím pouze na argumentaci Světové obchodní organizace (dále „WTO“), především kvůli jejímu vlivu na proměny SZP v minulých dvou desetiletích.

Protekcionská politika Evropské unie a Spojených států zůstává jádrem sporů mezi nimi, rozvojovými zeměmi a WTO dodnes, a to i přesto, že ze strany obou entit došlo k značným ústupkům v podobě liberalizace obchodu se zemědělskými výrobky.⁵⁷ Zástupci Spojených států už na začátku 90. let „volali po úplné eliminaci všech zemědělských politik narušujících trh a narušivých v trh, který určuje ceny a tedy i exportní a importní proudy“⁵⁸ s termínem zavedení do roku 2000.⁵⁹ Evropské společenství spíše požadovalo rozložit takový plán do delšího období a zatím navrhovalo řízený obchod, kde by vlády rozhodovaly o produkci a alokaci obchodu.⁶⁰ Nakonec ale musely vlády zemí EU udělat ústupky, protože kdyby je neudělaly, nejspíš by ztroskotalo celé Uruguayské kolo jednání, na jehož úspěšném dokončení měla velký zájem, například v oblasti obchodu se službami a právy duševního vlastnictví.

⁵⁵ Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [on line 7. 4 2015], 150.

⁵⁶ Výzkum na vysoké úrovni zveřejňuje například i Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj a specializovaná agentura OSN Food and Agriculture Organization.

⁵⁷ STIGLITZ, J., E., CHARLTON, A. *Fair Trade for All: How can trade promote development*. New York: Oxford University Press, 2005, 4.

⁵⁸ Příklad M. N; PATTERSON, L., A. Agricultural Policy reform in the European Community: a three-level game analysis. *International Organization*, 1997, . 51, 152, 153.

⁵⁹ Návrh Spojených států, aby v roce 2000 byly všechny subvence eliminovány z roku 1987. PATTERSON, L., A. Agricultural Policy reform in the European Community: a three-level game analysis. *International Organization*, 1997, . 51, 145.

⁶⁰ PATTERSON, L., A. Agricultural Policy reform in the European Community: a three-level game analysis. *International Organization*, 1997, . 51, 153.

V rámci obchodu s potravinami, došlo k nižšímu stupni liberalizace než například v oblasti světového obchodu s průmyslovými výrobky.⁶¹ Podle výzkum OECD „reformy sice velmi změnily složení podpor, ale ne jejich množství.“⁶²

Evropská unie se brání argumentací upozorňující na velké ústupky z její strany a naopak „na značně rostoucí podporu produkce ze strany rozvíjejících se států“⁶³ (Brazílie, Rusko, Čína, Turecko a Ukrajina). „Míra celkové podpory ze strany EU, měřená podle standardu WTO (údajně) klesla ze 72 na 10 miliard eur.“⁶⁴ Naopak politika států jako jsou Kanada nebo USA „se díky široce pojatému systému pojištění posouvá spíše blíže formám podpor více narušujících trh.“⁶⁵

Po Uruguayském kole probíhajícím v letech 1986 až 1994 se rozlišuje mezi podporami narušujícími trh a nenarušujícími trh.⁶⁶ Během kola jednání v Dauhá EU a USA nabízely především redukce exportních podpor, nikoli produkčních podpor.⁶⁷ Rozvojové státy naproti tomu požadovaly „snížení tarifních zatížení tak, aby mohly vyvážet zboží, které bude ve státě dovozu konkurenceschopné.“⁶⁸

Protože nejde zcela rezignovat na podpory zemědělcům, existuje snaha je dotovat pomocí instrumentů méně narušujících trh.⁶⁹ Od reformy v roce 2003⁷⁰ jsou především vypláceny podpory zemědělcům, které nemají vztah k množství produkce, a tudíž méně narušují trh, protože nestimulují zemědělce k větší produkci na rozdíl od dřívějších plateb navázaných na produkci. Přesto i tyto instrumenty vedou k zvýšené produkci oproti stavu, který by byl bez nich.

S tím, jak se snižují také tarifní omezení, snaží si státy více chránit vnitřní trh netarifními omezeními, která jsou dovolená při splnění velmi přísných podmínek. „Netarifními omezeními jsou myšleny především regulace týkající se standardů, které zvyšují

⁶¹ Průměrné míry tarifů na průmyslové výrobky dovážené do zemí OECD, klesly z přibližně 40 % v roce 1950 na 1,5 % v roce 1998. STIGLITZ, J., E., CHARLTON, A. *Fair Trade for All: How can trade promote development*. New York: Oxford University Press, 2005, 108.

⁶² Příklad M. N.; Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [online 7. 4 2015], 148-9.

⁶³ Příklad M. N.; BUREAU, J., C. Where Is the Common Agricultural Policy Heading?, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 319.

⁶⁴ Příklad M. N.; BUREAU, J., C. Where Is the Common Agricultural Policy Heading?, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 319.

⁶⁵ Příklad M. N.; BUREAU, J., C. Where Is the Common Agricultural Policy Heading?, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 319.

⁶⁶ STIGLITZ, J., E., CHARLTON, A. *Fair Trade for All: How can trade promote development*. New York: Oxford University Press, 2005, 112.

⁶⁷ STIGLITZ, J., E., CHARLTON, A. *Fair Trade for All: How can trade promote development*. New York: Oxford University Press, 2005, 112.

⁶⁸ Příklad M. N.; STIGLITZ, J., E., CHARLTON, A. *Fair Trade for All: How can trade promote development*. New York: Oxford University Press, 2005, 4.

⁶⁹ „Za instrumenty více narušující trh bývají považovány ty, které mají mezní výnos nebo snižují mezní náklady produkce.“ STIGLITZ, J., E., CHARLTON, A. *Fair Trade for All: How can trade promote development*. New York: Oxford University Press, 2005, 124.

⁷⁰ LOVEC, M., ERJAVEC, E. The Common Agricultural Policy Health Check: time to check the health of the theory of the reform? *Journal of International Relations and Development*, .1, 2013, 112.

náklady na import zboží a tak mají ekvivalentní efekt jako tarifní omezení. Iasto tato omezení neslouží jen k sociálně obhajitelným účelům (např. ochrana přírody nebo spotřebitele) a nejsou vždy zavedeny na základě dobré víry, ale jejich pravým účelem je chránit domácí producenty před zahraniční konkurencí.”⁷¹

Kritika rozvojových zemí

Rozvojové země trpí nejen díky omezení vlastních exportních příležitostí skrze celní, tarifní a netarifní omezení, ale také díky dovozu subvencovaných evropských potravin dovážených do rozvojových zemí, které narušují místní trhy a způsobují tím to, že místní zboží je méně konkurenceschopné i na svých domácích trzích.⁷²

Pro opravdový posun v liberalizaci obchodu rozvojové státy během kola v Dauhá žádaly snížení množství produkce ve vyspělých zemích, exportních náhrad, vyrovnávacích povinností a snižování zemědělských podpor.⁷³ Co se exportních náhrad týká, v posledních letech došlo k velkým změnám. „Celkové náklady na exportní náhrady klesly o více než 60 % mezi lety 2006 až 2008“⁷⁴ a do roku 2010 vymizely úplně.⁷⁵ Tarifní omezení zůstávají na relativně vysoké úrovni. „Zatímco průměrná tarifní omezení v jiných než zemědělských odvětvích dosahují v průměru 4 %, v oblasti zemědělství dosahují více než 15 %.“⁷⁶ Dalším problémem, na který rozvojové země upozorují je fakt, že často jí bývají zavedena vysoká tarifní omezení na zboží, které prošlo složitějším zpracováním než na nezpracované zboží.⁷⁷ I když v průměru budou tarifní omezení nízká, fakticky bude docházet k restrikci zpracovatelského průmyslu a rozvoje vyšších technologií v rozvojových zemích. Nezpracované zboží má nízkou výkupní cenu, protože nemá kromě sebe samotného žádnou přidávanou hodnotu.

Přesto se nedá říci, že by EU problémy rozvojových zemí ignorovala nebo v této oblasti nic nedělala. Nejchudším typicetě devíti zemím EU garantuje téměř bezcelní dovoz (neomezovaný ani kvótami) do svých členských zemí.⁷⁸ „Všechny rozvojové země spadají

⁷¹ Příklad M. N; BOMBERG, E., PETERSON J., CORBETT R. *The European Union How does it work?* Oxford: Oxford University Press, 2012, 101.

⁷² McMAHON, J., A. *Law of the Common Agricultural Policy*. Harlow: Longman, 2000, 107.

⁷³ STIGLITZ, J., E., CHARLTON, A. *Fair Trade for All: How can trade promote development*. New York: Oxford University Press, 2005, 112.

⁷⁴ Příklad M. N; Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [on line 7. 4 2015], 133.

⁷⁵ BUREAU, J., C. Where Is the Common Agricultural Policy Heading?, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 319.

⁷⁶ Stav k roku 2007. Příklad M. N; Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [on line 7. 4 2015], 133.

⁷⁷ STIGLITZ, J., E., CHARLTON, A. *Fair Trade for All: How can trade promote development*. New York: Oxford University Press, 2005, 108.

⁷⁸ Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [on line 7. 4 2015], 136, 141.

pod preferenční systém (Generalised system of preferences).⁷⁹ Ve skutečnosti pouze na devět zemí⁸⁰ EU aplikovala režim most favoured nation, na zbytek zemí se aplikuje preferenční systém.⁸¹ Pro představu, Evropská unie z rozvojových zemí „každoročně doveze zemědělské produkty za téměř 60 miliard eur“⁸², především z Brazílie a Argentiny, které jsou dvěma největšími exportéry zemědělských výrobků mezi rozvojovými zeměmi.⁸³

I přes všechny výhody, které byly poskytnuty rozvojovým zemím, dokonce i konkurenceschopné výrobky elí relativní nevýhody oproti produktům z jiných členských států Unie,⁸⁴ což je paradoxem, protože rozvojové země by měly mít oproti rozvinutým státům na severu v mnohém komparativní výhodu.⁸⁵ Nejen proto, že mají velké množství málo kvalifikované a levné pracovní síly. Obecně jde o státy „chudšího jihu“, kde zemědělcům vzhledem ke klimatickým podmínkám a delšímu vegetačnímu období mohou oproti severním státům sklízet i několikrát do roka.

I při úplném odstranění jakýchkoli subvencí by měly zemědělci z rozvinutých zemí výhodu v postupu kupujícím a tedy i větší možnosti investic. S nerozvinutostí bankovníctví, nedostatkem kapitálu a nejistým právním prostředím, tedy s nedokonalým trhem mnoho ekonomických modelů nepočítá. Proto už minulosti došlo, například při vzniku NAFTA k tomu, že výsledky liberalizace byly výrazně jiné, než se předpokládalo.⁸⁶

⁷⁹ Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [on line 7. 4 2015], 141.

⁸⁰ Režim most favoured nation se vztahuje především na rozvinuté země, nikoli na rozvojové. Pod režim spadají Austrálie, Nový Zéland, Hong Kong, Japonsko, Jižní Korea, Kanada, Singapur, Taiwan, a USA. Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [on line 7. 4 2015], 137.

⁸¹ Stav k roku 2007. Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [on line 7. 4 2015], 137.

⁸² Společná zemědělská politika: Partnerství mezi Evropou a zemědělci, <<http://europa.eu>> [on line 7. 4. 2015], 14.

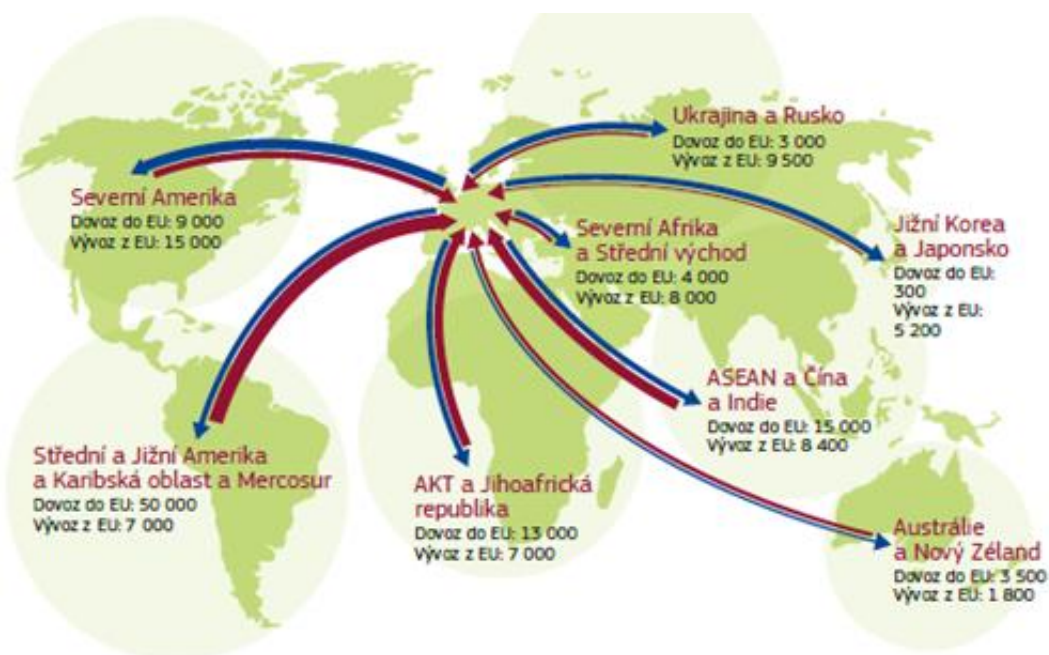
⁸³ STIGLITZ, J., E., CHARLTON, A. *Fair Trade for All: How can trade promote development*. New York: Oxford University Press, 2005, 122.

⁸⁴ McMAHON, J., A. *Law of the Common Agricultural Policy*. Harlow: Longman, 2000, 109.

⁸⁵ STIGLITZ, J., E., CHARLTON, A. *Fair Trade for All: How can trade promote development*. New York: Oxford University Press, 2005, 108.

⁸⁶ CIHELKOVÁ, E. *Světová ekonomika: regiony a integrace*. Praha: Grada Publishing, 2002, 121,127.

Obchod EU se zeměmi dle skupiny komodit (v milionech eur)⁸⁷

⁸⁷ Společná zemědělská politika: Partnerství mezi Evropou a zeměmi, <<http://europa.eu>> [online 7. 4. 2015], 15.

Závěr

Byla vyvinuta velká snaha, v mnohém úspěšná, aby se společná zemědělská politika, co nejvíce přiblížila realitě běžného fungování trhu.⁸⁸ Pokud se však budou držet poučky, že politika je dobře upravená jestliže urovnává tržní a programové poruchy lépe než by to dokázala jiná politika, pak musím dojít k závěru, že SZP by mohla být za předpokladu širší politické vůle upravena lépe.

K velké reformě prozatím nedošlo nejen proto, že pro to není politická vůle, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale i proto, že se neví, jak je možné provést demontáž současného systému tak, aby přitom nevznikly velké škody. Tak, jako přechodem z plánovaného hospodářství na tržní v postkomunistických zemích, by šokovou terapií hrozilo, že dojde ke ztrátě mnoha souasných nepopiratelných výtěžků SZP.

Ani rozvojové státy pokud nepatří mezi vysloveně radikální, si v tšinou nepřijí okamžitou demontáž systému, protože vědí, že na dovážených dotovaných potravinách je závislý příliš mnoho lidí. Zároveň se neví, jak nový systém nastavit. Pokud by došlo jen k liberalizaci samotné, rozvojovým státům by to nepomohlo. Pro skutečný vznik konkurence na světovém trhu s potravinami, by muselo dojít nejen k negativnímu jednání tedy k omezení subvencí, tarifů a jiných omezení, ale i k pozitivnímu, k investicím a zajištění přístupu k financím pro zemědělnce z rozvojových zemí.

Pouze graduální, řízená a promyšlená reforma, která by věděla, kam směřuje a jaké má cíle, s naprostou politickou podporou a dostatečným finančním zázemím, by mohla být úspěšná. A i tak jako každý systém (i náš evropský souasný systém založený na welfare state) by časem vytvořila negativní externalitu, které by se musely korigovat.

⁸⁸ BUREAU, J., C. Where Is the Common Agricultural Policy Heading?, *The Common Agricultural Policy After 2013. Intereconomics*, 2012, 318.

Prameny a zdroje

Monografie

BOMBERG, E., PETERSON J., CORBETT R. *The European Union How does it work?* Oxford: Oxford University Press, 2012.

CIHELKOVÁ, E. *Sv tová ekonomika: regiony a integrace*. Praha: Grada Publishing, 2002.

McMAHON, J., A. *Law of the Common Agricultural Policy*. Harlow: Longman, 2000.

STIGLITZ, J., E., CHARLTON, A. *Fair Trade for All: How can trade promote development*. New York: Oxford University Press, 2005.

Periodika

BUREAU, J., C. Where Is the Common Agricultural Policy Heading?, The Common Agricultural Policy After 2013. *Intereconomics*, 2012, 316-321.

KOESTER, U. *Common Agricultural Policy*. Princeton: Princeton University Press, 2009, 184-188.

KOESTER,U. The CAP in Disarray: EU Commission Proposes Basic Direct Payments to EU Farmers. *Intereconomics*, 2012, 170-174.

LOVEC, M., ERJAVEC, E. The Common Agricultural Policy Health Check: time to check the health of the theory of the reform? *Journal of International Relations and Development*, . 1, 2013, 111-137.

PATTERSON, L., A. Agricultural Policy reform in the European Community: a three-level game analysis. *International Organization*, 1997, . 51, 135-165.

TANGERMANN, S. CAP Reform and the Future of Direct Payments, The Common Agricultural Policy After 2013. *Intereconomics*, 2012, 321-326.

Právní prameny

Smlouva o fungování Evropské unie, Hlava III, Zem d lství a rybolov, 1. 38-42.

Internetové zdroje

Společná zemědělská politika: Partnerství mezi Evropou a zemědělci, <<http://europa.eu>> [online 7. 4. 2015].

Společná zemědělská politika - Příběh pokračuje, Evropská komise, 50 let společné zemědělské politiky, <<http://europa.eu>> [online 7. 4. 2015].

Further opening the European market to the rest of the world, *OECD Economic Surveys: European Union 2009*, 131-156, <<http://www.oecd-ilibrary.org>> [online 7. 4 2015].